

ОПТИМІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У ВНЗ ЗАСОБАМИ ПЕДАГОГІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА

Наталія Ревнюк

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Анотація:

У статті здійснено історико-педагогічний аналіз проблеми розвитку національної освіти, розглянуто питання оптимізації навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі, виявлено розвивальний і виховний потенціал педагогічного краєзнавства в контексті підготовки майбутніх фахівців.

Аннотация:

Ревнюк Наталия. Оптимизация национальной направленности учебно-воспитательного процесса в вузе средствами педагогического краеведения. В статье представлен историко-педагогический анализ проблемы развития национального образования, рассмотрен вопрос оптимизации учебно-воспитательного процесса в высшем учебном заведении, выявлен развивающий и воспитательный потенциал педагогического краеведения в контексте подготовки будущих специалистов.

Resume:

Revnyuk Natalia. Optimization of national orientation of educational process in universities by means of pedagogical study of a particular area.

The article provides the historical-pedagogical analysis of the problem of national education development; the issue of optimization of the educational process in higher educational institution has been studied. The author has demonstrated developing and educational potential of pedagogical study of a particular area in the context of future specialists' training.

Ключові слова:

педагогічне краєзнавство, формування особистості, навчально-виховний процес.

Ключевые слова:

педагогическое краеведение, формирование личности, учебно-воспитательный процесс.

Key words:

pedagogical study of a particular area, personality formation, the educational process.

Постановка проблеми. Формування особистості – процес соціального розвитку людини, становлення її як суб'єкта діяльності, члена суспільства, громадянина. Відбувається цей процес завдяки засвоєнню гуманітарних дисциплін, виховному впливу сім'ї, школи, суспільства, взаємодії з мистецькими явищами, здатності людини пристосовуватися до зовнішнього оточення, участі її у громадському житті, свідомій підготовці до самостійного дорослого життя.

Першочерговим у формуванні особистості є вплив на її свідомість. Результатом цього впливу мають стати знання, погляди, переконання, які стимулюють вчинки вихованця, моральну впевненість у суспільній необхідності й особистісній корисності певного типу поведінки, формують готовність активно прилучатися до діяльності, передбаченої змістом виховання.

Сьогодні ідеал ерудованої людини витісняється ідеалом висококультурної людини. Його зміст викладено в Державній національній програмі «Освіта (Україна ХХІ століття)», яка репрезентує такі типові риси культурної людини, як духовність, національну самосвідомість і культурну толерантність.

Проблема формування особистості, впливу на неї різних чинників, співвідношення понять, за допомогою яких аналізується це явище, не нова. Вона має свою історію, свою філософсько-соціологічну, психолого-педагогічну традицію.

Європейська освіта була й залишається національною. Наукова й владна еліти, попри кризу їхньої духовності, також є національними. Саме тому в центрі освітньої реформи в Україні

має бути побудова національної системи освіти, яка б утверджувала національну ідентичність особи та її національну самосвідомість.

У цьому контексті особливої ваги сьогодні набуває проблема формування національної самосвідомості майбутніх учителів. Адже від рівня її сформованості залежатиме результативність їх професійної діяльності. Відповідальність за повноцінне виховання молодого покоління, покладається, зокрема, на вчителів, які можуть ефективно формувати національну самосвідомість учнів, впливаючи не тільки на інтелектуальну, а й на емоційну сферу особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування національної самосвідомості, яке активно розробляється в Україні, є одним із центральних у гуманітарних науках загалом і в педагогіці зокрема. Його аспекти опрацьовують філософи (О. Забужко), психологи (М. Боришевський), соціологи (В. Євтух, Т. Рудницька,), політологи (І. Кресіна), а також педагоги, які досліджують різні шляхи практичного розв'язання цього питання. Дослідженню окресленої проблеми присвячені праці Г. Гуменюк, Г. Кловак, М. Стельмаховича, О. Сухомлинської, Д. Тхоржевського та ін. [2, с. 6].

Формулювання цілей статті. Метою статті є узагальнення досвіду використання розвивального й виховного потенціалу педагогічного краєзнавства в контексті формування національної самосвідомості майбутніх фахівців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток суспільства забезпечується завдяки фізичному та духовному відтворенню його членів, виробництву засобів життя. Людина набуває людських рис, формується як особистість через залучення до діяльності, суспільних відносин, через засвоєння накопиченого попередніми поколіннями досвіду, спілкування з сучасниками, самовдосконалення [8, с. 423].

Освіта має бути доступною для кожної людини та органічно пов'язаною з національною історією, культурою і традиціями. Виховання національної самосвідомості не означає культурної замкненості. Навпаки, національна самоідентичність в умовах входження України до європейського та міжнародного співтовариств утверджується в діалозі культур, який відбувається надзвичайно інтенсивно [4, с. 23].

Отже, освіта має повернути суспільство до культурно-духовних витоків. Нова парадигма освіти у своїй основі є культуроцентричною. Якщо класична освіта своєю метою вважала залучення індивідів до цивілізаційних здобутків через засвоєння наукового знання, то посткласична освіта вбачає свою мету в залученні їх до здобутків національної та світової культури [4, с. 20].

В Україні вчитель завжди був втіленням найвищих духовних прагнень народу, а особистість педагога наділялася особливими духовно-моральними якостями: мудрістю, справедливістю, добротою, розумом. Безсумнівно, що й особистість учителя, і його професійна діяльність повинні наповнюватися високими ідеалами та прагненнями, які відповідають потребам саморозвитку як самого вчителя, так і його учнів.

Виховання національної самосвідомості досягається завдяки рідній мові, історії України, українознавству, національній символіці, фольклору, народним традиціям, звичаям, обрядам, народній педагогіці, мистецтву, родинно-побутовій культурі, краєзнавству, рідній природі, економіці, характеру господарювання тощо.

Аналіз сучасних наукових праць засвідчив, що серед системи виховних засобів визначальна роль у вихованні національної самосвідомості особистості належить педагогічному краєзнавству – джерелу пам'яті, духовному набутку, дієвому засобу формування національної самосвідомості [2, с. 10].

Вважаючи педагогічне краєзнавство ефективним засобом підготовки майбутніх фахівців, пропонуємо систематично ознайомлювати студентів з історією народної освіти регіону, рекомендуємо ретельно вивчати біографії вчителів місцевих шкіл, радимо

аналізувати й упроваджувати досвід передових учителів і педагогічних колективів. Вивчення педагогічного краєзнавства допоможе студентів прилучитися до педагогічної культури краю, розвинути такі професійні якості, як: творчий підхід до педагогічного процесу; прагнення до професійного зростання; потреба в організації своєї діяльності з урахуванням специфіки рідного краю; причетність до історії своєї малої батьківщини; опора на провідні погляди авторитетних педагогів, використання їх у своїй професійній діяльності; розвиток інтересу до архівних джерел.

Відповідно до мети нашого дослідження, основний засіб формування національної самосвідомості студента – це освітній потенціал педагогічного краєзнавства, рушійними силами реалізації якого є:

- актуалізація креативного складника навчально-виховного процесу;
- формування настанови на оволодіння педагогічно-краєзнавчим матеріалом;
- розширення сфери продуктивного вияву майбутнім педагогом своїх творчих здібностей і застосування їх;
- відповідність змісту і форм виховання поставленим завданням;
- комплексна організація навчально-пізнавальної, навчально-практичної, самостійної, аудиторної і позааудиторної діяльності.

До основних методів формування національної самосвідомості студента в змістовному контексті педагогічного краєзнавства, на нашу думку, належать:

- розробка системи творчих завдань для студентів, що максимально наближаються до діяльності педагога на творчому рівні (прогнозування, висунення й перевірка гіпотез, конструювання);
- посилення професійної спрямованості позааудиторної роботи і створення умов для прояву індивідуальної своєрідності та творчого самовираження студента;
- поєднання професійного складника виховної діяльності з інтересами і творчими можливостями студентів.

На підставі розкриття взаємозв'язку й взаємозалежності між засвоєнням студентами українських національних цінностей і розвитком у них національної самосвідомості, було обґрунтовано педагогічні умови ефективного формування цього складного соціально-психічного утворення в майбутніх учителів. Вони полягають:

- у практичному застосуванні засвоєних краєзнавчих знань у позааудиторній виховній роботі, соціокультурній діяльності; у залученні студентів до науково-дослідної роботи з метою поглиблення та розширення їхніх знань щодо

культурно-історичного розвитку українського народу, закономірностей, напрямів і засобів етнізації особистості;

– у вихованні ініціативності, самостійності, творчих здібностей студентів, реалізації їх талантів, обдарувань і пізнавального інтересу в галузі педагогічного краєзнавства; готовності до самоосвіти, самовиховання та самореалізації;

– у введенні до змісту педагогічної освіти системи краєзнавчих знань, які відповідають рівню сучасної вітчизняної науки та культури, втілюють у собі національні та загальнолюдські цінності та сприяють пізнанню ідейного та духовного багатства свого народу й на цій основі – себе як індивідуальності та як частини своєї нації;

– у розробці та апробації в навчально-виховному процесі відповідної системи краєзнавчих понять;

– у розвитку внутрішньої мотивації, створенні інтелектуального та емоційного фону, що сприяє свідомому та глибокому засвоєнню українських національних цінностей;

– в акцентуванні особливої уваги на поєднанні навчальної та дослідницько-пошукової діяльності студентів;

– у використанні системності в навчально-виховному процесі та міжпредметних зв'язків за умов дотримання поетапності та наступності;

– у підготовці викладачів до інноваційної діяльності;

– у систематичному діагностуванні викладачами рівня розвитку національної самосвідомості майбутніх учителів та його корекції (за необхідності).

Аналіз теоретичних підходів до проблеми, що вивчається, і логіка нашого дослідження дають змогу виділити комплекс педагогічних умов ефективного формування національної самосвідомості студента під час засвоєння змісту педагогічного краєзнавства в освітньому просторі педагогічного університету:

– актуалізація особистої потреби в творчому саморозвитку;

– педагогічна систематизація краєзнавчого матеріалу;

– використання творчих форм і методів залучення студентів до пошукової педагогічно-краєзнавчої діяльності.

Мотивація творчого саморозвитку студентів пов'язана зі зміцненням їх позитивної мотивації до професії вчителя.

На наше переконання, сформувати мотивацію до професії вчителя – значить зачепити важливі інтереси студентів, створити умови для їх творчої самореалізації в освітньому просторі університету й у майбутній педагогічній діяльності, надати можливість вільного вибору ситуацій творчого професійно-

особистісного самовизначення. У контексті нашого дослідження – це і спонукання студентів до пошукової педагогічно-краєзнавчої діяльності як найважливішої умови продуктивного освоєння змісту педагогічного краєзнавства; формування особистої настанови на свідоме оволодіння системою педагогічно-краєзнавчих знань, умінь і навичок; формування інтересу до проблем розвитку педагогічної культури краю.

Ретельний відбір краєзнавчого матеріалу педагогічного напрямку передбачає максимальну систематизацію інформації культурно-регіонального значення, що охоплює широкий спектр відомостей про вчительську працю. Реалізація означеної педагогічної умови пов'язана з розвитком адекватних уявлень про специфіку вчительської праці, вимог, які висуваються до особи педагога, навичок і вмінь, необхідних для оптимальної організації майбутньої педагогічної діяльності.

Ми вважаємо, що розвивальний і виховний потенціал педагогічного краєзнавства ефективно реалізовуватиметься, а педагогічно-краєзнавча робота стане для студентів захопливою, значущою й результативною тільки тоді, коли майбутні вчителі візьмуть безпосередню участь у пошуку нової, невідомої інформації про історію створення свого краю, становлення вчительських династій, розвиток шкіл (освітніх установ).

Активізації процесів формування національної самосвідомості майбутнього вчителя значною мірою сприяє використання творчих форм і методів залучення студентів до пошукової педагогічно-краєзнавчої діяльності.

За своєю суттю, пошукова педагогічно-краєзнавча діяльність є пошуком і відкриттям нового знання при вивченні педагогічного минулого й сьогодення. Це розширює сферу індивідуальної професійної майстерності й дає кожному з учасників можливість творчо застосовувати продуктивні методи і прийоми своїх колег в освітньому процесі.

Вважаємо, що такі ознаки, як сформованість національної самосвідомості особистості, наявність необхідних знань із національної культури, здатність і потреба сприймати та перетворювати дійсність згідно з національними традиціями, уміння реалізувати свій досвід у педагогічній діяльності мають бути притаманні майбутнім учителям, оскільки на них покладається особлива відповідальність за виховання молодого покоління.

Висновки. Формування національної самосвідомості особистості є цілісним, тривалим процесом, унаслідок якого особистість усвідомлює свою причетність до нації, набуває готовності сумлінно та плідно працювати на благо Вітчизни, зміцнювати єдність свого народу та держави, творчо самореалізовуватися.

Список використаних джерел

1. Капацина А. Виховання самосвідомості особистості студента як умова її розвитку і самореалізації / А. Капацина // Рідна школа. — 2004. — № 11. — С. 26–27.
2. Матіяш В.В. Педагогічне красзнавство в підготовці майбутніх учителів початкових класів до гуманітаризації навчання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / В.В. Матіяш. — Одеса, 1999. — 19 с.
3. Психологія самосвідомості: історія, сучасний стан та перспективи дослідження / за ред. С.Д. Максименка, М.Й. Боришевського. — К., 1999. — 210 с.
4. Рижак Л. Система освіти в Україні та її перспективи: філософський аналіз / Л. Рижак // Вісник Львівського університету. Філософські науки. — 2004. — Вип. 6. — С. 16–26
5. Свіденська Г.М. Активний розвиток самосвідомості як запорука формування здібної до рефлексії особистості / Г.М. Свіденська // Актуальні проблеми психології / за ред. С.Д. Максименка. — К., 2002. — Т. 6. — Вип. 3. (2 частина). — 302 с.
6. Система виховання національної самосвідомості учнів загальноосвітньої школи. Методичний посібник для вчителів / за ред. академіка Д.О. Тхоржевського. — К.: Видавничий відділ Т–ДПУ, 1999. — 295 с.
7. Фельдштейн Д.И. Психология развивающейся личности: избранные психол. труды / Д.И. Фельдштейн // Академия педагогических и социальных наук; Московский психолого-социальный ин-т. — М., 1996. — 512 с.
8. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. — М.: Политиздат, 1986. — 590 с.

References

1. Kapatsina A. (2004). *Training of the student's self-actualization as a condition of its development and self-realization*. *Ridna shkola*. 11. 26-27. [in Ukrainian].
2. Matiyash V. V. (1999). *Pedagogical study of a particular area for training of future primary school teachers in humanitarization of education: Abstract of thesis for the degree of Candidate of pedagogical sciences: 13.00.04 "Theory and teaching techniques of the professional education"*. Odesa. [in Ukrainian].
3. *Psychology of self-actualization: history, modern state and prospects of research*. (1999). Ed. by S.D. Maksimenko, M.Y. Boryshev'sky. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Ryzhak L. (2004). *System of education in Ukraine and its prospects: philosophic analysis*. Reporter of L'viv University. Philosophical sciences. Issue 6. [in Ukrainian].
5. Svidens'ka H. M. (2002). *Active development of self-actualization as a basis of formation of a person capable of reflection*. Actual problems of psychology. Ed. by S.D. Maksimenko. [in Ukrainian].
6. *System of training of national self-actualization of secondary school*. Teacher's guide. Ed. by academician D.O. Tkhorzhev'sky. Kyiv: Publishing House of T-DPU. [in Ukrainian].
7. Fel'dshtein D. I. (1996). *Psychology of a developing personality: selected works on Psychology*. Academy of pedagogical and social sciences; Moscow psychological-social Institute. [in Russian].
8. *Dictionary of Philosophy*. (1989). Ed. by I.T. Frolov. Moscow: Politizdat. [in Russian].

Рецензент: Москальова Л.Ю. — д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Ревнюк Наталія Іванівна

Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
вул. Садова, 2, м. Умань,
Черкаська область, 20300, Україна
doi:10.7905/нвмдпу.v0i11.761

Надійшла до редакції: 13.11.2013 р.

Прийнята до друку: 17.12.2013 р.